

ZDZISŁAW GĘBOŁYŚ

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Wydział Administracji i Nauk Społecznych

BIBLIOTEKA ŚLĄSKA (GÓRNOŚLĄSKA) KATOWICE–BYTOM PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ. ROZEZNANIE WSTĘPNE

THE SILESIAN (UPPER-SILESIAN) LIBRARY DURING THE SECOND WORLD WAR. INITIAL OVERVIEW

ABSTRACT:

Głównym tematem tekstu jest Biblioteka Śląska/Górnośląska w Katowicach-Bytomiu w latach 1939–1945. We wstępie do losów biblioteki krótko została opisana jej geneza, znaczenie i ogólna charakterystyka. W krótkiej charakterystyce została przedstawiona również Biblioteka Górnośląska w Beuthen w latach przedwojennych, która została połączona w 1939 r. z Biblioteką Śląską. Na podstawie odnalezionej literatury przedmiotu i źródeł zostały także omówione dzieje Biblioteki Górnośląskiej podczas II wojny światowej. Zwrócono przy tym uwagę na wytyczne niemieckiej polityki kulturalnej (polityka biblioteczna) na terenie Górnego Śląska w odniesieniu do stanu i znaczenia bibliotek na Górnym Śląsku. Ważne jest, aby w przyszłości odnaleźć dalsze dokumenty źródłowe, w szczególności dotyczące Viktora Kaudera, dyrektora Biblioteki Górnośląskiej. Ponadto konieczne jest rozszerzenie poszukiwań źródłowych o niemieckie archiwa.

The subject of the text is the Silesian Library in Katowice in the years 1939-1945. The author briefly describes its genesis, meaning and general characteristics. The Upper Silesian Library in Beuthen in the pre-war years is also shortly described. Based on the literature on this subject and sources, the history of the Library is discussed during the Second World War. An attention is also drawn to the guidelines of German cultural policy in the province of Upper Silesia with reference to the libraries. It is important in the future to find the other documents about the Upper Silesian Library. In addition, it is necessary to expand the sources on German archives.

Wstęp

Biblioteka Śląska to największa i najbogatsza biblioteka naukowa w Katowicach i na Górnym Śląsku. Biblioteka Śląska należy zarazem do stosunkowo młodych bibliotek. W 2012 roku upłynęło 90 lat od momentu założenia Biblioteki. Z niewielkiego, kilkutyśięcznego księgozbioru prawniczego, Biblioteka Śląska

rozrosła się w ciągu dziewięciu dekad do ogromnej biblioteki liczącej ponad 2 mln woluminów¹. W 1998 roku, po 76 latach funkcjonowania w gmachu przy ul. Francuskiej, Biblioteka Śląska przeprowadziła się do nowego, nowoczesnego budynku przy Placu Rady Europy. Tak jak książki, tak również biblioteki mają swoje losy. Dzieje Biblioteki Śląskiej przypadły, zwłaszcza w pierwszej fazie istnienia, na dość niespokojny moment dziejów. Da się go podzielić na cztery główne odcinki czasowe:

1. Biblioteka Śląska w II Rzeczypospolitej,
2. Biblioteka Śląska w okresie okupacji niemieckiej,
3. Biblioteka Śląska w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,
4. Biblioteka Śląska w III RP.

Naszym zadaniem jest opisanie i omówienie losów wojennych Biblioteki Śląskiej, stosunkowo najślabiej znanych i najczęściej pomijanych. Będzie to, jak zaznaczyliśmy w tytule, próba, swego rodzaju rozeznanie wstępne, Traktujemy ją zatem jako wstęp do dalszych, bardziej szczegółowych badań. Celem naszego rekonesansu jest ogólna charakterystyka Biblioteki na podstawie polskiej i niemieckiej literatury przedmiotu oraz poszukiwań archiwalnych przeprowadzonych w Archiwum Państwowym w Katowicach.

Stan badań

Co wiemy o Bibliotece Śląskiej? Odpowiedzi na to pytanie należy szukać w bibliograficznych źródłach danych, w wersjach elektronicznych i papierowych, zwłaszcza z zakresu bibliologii, historii Śląska i historii Polski². Łatwo na tej podstawie stwierdzić, że dość dobrze opracowany jest okres międzywojenny³ w dziejach Biblioteki. Niemały jest również stan wiedzy o Bibliotece Śląskiej w okresie PRL, na co składa się udokumentowana w licznych wydawnictwach działalność Biblioteki oraz niemniej liczne opracowania, najczęściej w formie artykułów i broszur informacyjnych⁴. Na bieżąco rejestrowana jest i opisywana działalność Biblioteki

¹ Książki – 1 396 758 wol., czasopisma – 251 151 wol., zbiory audiowizualne – 30 840 jedn., rękopisy – 22 460 jedn., stare druki – 28 701 wol., kartografia – 20 931 jedn., mikroformy – 18 744 jedn., dokumenty elektroniczne – 8 867 jedn., dokumenty życia społecznego – 293 209 jedn. – zob. *Bazy Biblioteki Narodowej*, <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=08&IM=01&WI=BIBLIOTEKA&SLASKA&NU=01&DD=1> [dostęp: 21.02.2016].

² *Bibliografia Śląska*, <http://www.sbc.org.pl/dlibra/publication?id=834&tab=3> [dostęp: 21.02.2016]; *Bibliografia Historii polskiej*, <http://www.bibliografia.ipn.gov.pl/bhp/katalog-on-line/8338,-Katalog.html> [dostęp: 21.02.2016]; *Polska Bibliografia Bibliologiczna*, <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=12> [dostęp: 30.03.2016]; *Bibliografia Historii Śląska*, <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=12> [dostęp: 21.02.2016].

³ Zob. H. Rechowicz, *Poprzedniczki Biblioteki Śląskiej i ich rola w życiu umysłowym województwa śląskiego*, Katowice 1992.

⁴ *Biblioteka Śląska 1922-1972*, red. J. Kantyka, Katowice 1993; Z. Biedrzycki, S. Popiel, *Z dziejów książki polskiej na Górnym Śląsku. Biblioteka Śląska. Zarys dziejów i bibliografia*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1969, nr 4, s. 154-157; T. Musiołowa, T. Służałek, *Pół wieku w służbie kultury i nauki polskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1975, z. 1, s. 84-96.

Śląskiej w III RP⁵. Najmniej znanym okresem w dziejach śląskiej księżnicy jest okres okupacji niemieckiej (1939–1945). Z niezrozumiałych do końca względów ten odcinek czasowy jest stosunkowo najmniej znany i rozpoznany. Świadczy o tym niezmiernie uboga literatura przedmiotu zarówno polska, jak i niemiecka. Właściwie większość tekstów opublikowanych do 1989 roku, traktujących o historii Biblioteki Śląskiej, albo pomija okres okupacji, albo też umieszcza go na marginesie, w sposób zgoła informacyjny⁶. Jest mowa najczęściej o połączeniu Biblioteki Śląskiej Katowice z Oberschlesische Landesbibliothek Beuthen (Górnośląska Biblioteka Krajowa), o przemieszczeniu księgozbioru, o zniszczeniach wojennych. Wiadomo, że Biblioteka funkcjonowała w tym okresie, że była otwarta dla publiczności (*nur für Deutsche*), że powiększała swoje zbiory (najczęściej kosztem innych zagrabionych księgozbiorów). Brak jednak jakichkolwiek szczegółów czy konkretów, które pozwoliłyby zrekonstruować działalność Biblioteki, przedstawić jej stan, organizację, efekty działalności czy też opisać miejsce i znaczenie Biblioteki Śląskiej w systemie niemieckiej polityki kulturalnej i niemieckiej propagandy.

Wiedza na temat bibliotek na Górnym Śląsku pod okupacją niemiecką jest jak na razie szczątkowa i bardzo rozproszona. Dzieje Biblioteki Śląskiej nie są w tym względzie wyjątkiem. Jak dotąd nie powstało choćby jedno opracowanie poświęcone losom katowickiej księżnicy w okresie okupacji. Szczątkowe informacji przynoszą nieliczne publikacje polskie i niemieckie. Wśród polskich publikacji należy wyróżnić teksty o samej bibliotece, w szczególności informatory, opracowania, teksty jubileuszowe, w których z reguły okres okupacji jest odnotowany poprzez wzmiankę, kilkuwierszową, siłą rzeczy niewiele wzbogacającą dotychczasowy stan wiedzy⁷. Konstatacja ta dotyczy również opracowań niemieckich. Paradoksalnie najwięcej informacji o okupacyjnym czasie Biblioteki wnoszą publikacje o szerszym przedmiocie. Generalnie tę drugą kategorię publikacji można podzielić na 5 grup:

1. Ogólne opracowania na temat Górnego Śląska i województwa śląskiego w okresie okupacji niemieckiej,
2. Opracowania dotyczące niemieckiej administracji na Górnym Śląsku / w województwie śląskim w okresie okupacji niemieckiej,
3. Opracowania na temat polityki niemieckiej na terenie Górnego Śląska / województwa śląskiego w latach 1939–1945, w tym o różnych aspektach tej polityki: narodowościowej, oświatowej, kulturalnej, naukowej, archiwalnej,

⁵ A. Duda-Koza, D. Kummer, *Die Bibliothek Śląska Katowice. Die älteste und größte polnische Bibliothek in Oberschlesien*, „BIT-Online” 2009, t. 12, Nr. 3, s. 333-337; J. Ligońska-Sajdak, *Biblioteki publiczne*, w: *Katowice. Środowisko, dzieje, kultura, język i społeczeństwo*, t. 2, Katowice 2012, s. 158-161; B. Maresz, T. Roszkowska, *90 lat Biblioteki Śląskiej. Katalog wystawy bibliotecznej*, Katowice 2012; H. Rechowicz, *Poprzedniczki Biblioteki Śląskiej...*; T. Roszkowska, *80 lat Biblioteki Śląskiej. Katalog wystawy jubileuszowej*, Katowice, 2003; *Suum cuique. W dziewięćdziesięciolecie. Sylwetki pracowników Biblioteki Śląskiej*, oprac. H. Rechowicz, Katowice 2012.

⁶ *Zestawienie materiałów bibliograficznych dotyczących historii i działalności Biblioteki Śląskiej w Katowicach*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1960, nr 4, s. 285-302 – niestety okres okupacji niemieckiej nie został uwzględniony w nim.

⁷ J. Kantyka, *Z kart historii*, w: *Biblioteka Śląska 1922-1972*, s. 24-26.

4. Opracowania na temat niemieckiego aparatu terroru na Górnym Śląsku / w województwie śląskim w okresie okupacji niemieckiej,
 5. Opracowania na temat instytucji kulturalnych / życia kulturalnego na Górnym Śląsku / w województwie śląskim w okresie okupacji niemieckiej.
- Mamy tu na myśli książki Ryszarda Kaczmarka o Górnym Śląsku podczas II wojny światowej⁸, Ireny Sroki o policji niemieckiej⁹, Włodzimierza Jastrzębskiego o kulturze i oświacie na ziemiach wcielonych do III Rzeszy¹⁰, Mirosława Węckiego o niemieckich elitach władzy¹¹, publikacje Ludwiga von Igalffy'ego¹² i Sławomiry Krupy o Ludwiku Musiole¹³.

W przyszłej monografii o Bibliotece Śląskiej w latach II wojny światowej lub szerzej o bibliotekach niemieckich w tym okresie powinny zostać też uwzględnione bardziej przekrojowe opracowania omawiające terytorium Górnego Śląska / województwa śląskiego z różnych punktów widzenia.

Źródła archiwalne

Rekonstrukcja dziejów Biblioteki Śląskiej w okresie okupacji niemieckiej wymaga przeprowadzenia rozległej kwerendy archiwalnej w archiwach polskich i niemieckich, w następnej kolejności również w czeskich. Stosownie do założeń i charakteru tekstu, postanowiliśmy skupić się tu na archiwach polskich. Już na wstępie należy się tu liczyć, co potwierdzają inne badania archiwalne¹⁴, z negatywnymi skutkami II wojny światowej. W jej wyniku doszło do zniszczeń i przemieszczeń wielu potencjalnie nas interesujących materiałów archiwalnych. Zachowana spuścizna archiwalna, obejmująca lata wojny, choć znana pod względem rozmiarów, a także różnorodna, nie pozwala jednak na jednoznaczne stwierdzenie o braku lub obecności akt dotyczących bibliotek. W odniesieniu do Biblioteki Śląskiej w Katowicach terytorialne i instytucjonalne wydaje się ukierunkowanie kwerendy na macierzystą instytucję oraz na Archiwum Państwowe w Katowicach (AP). Choć to wydaje się nieprawdopodobne i niewiarygodne, według Biblioteki Śląskiej nie

⁸ R. Kaczmarek, *Górny Śląsk podczas II wojny światowej. Między utopią niemieckiej wspólnoty narodowej a rzeczywistością okupacji na terenach wcielonych do Trzeciej Rzeszy*, Katowice 2006.

⁹ I. Sroka, *Policja hitlerowska w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*, Opole 1997.

¹⁰ *Administracja, ludność gospodarka, kultura i oświata na polskich ziemiach wcielonych do Trzeciej Rzeszy w świetle dokumentów niemieckich z 1944 r.*, oprac. W. Jastrzębski, Bydgoszcz 1999; *Położenie ludności polskiej w rejencji katowickiej 1939-1945*, wybór źródeł i oprac. W. Długoborski, J. Molendowa, Poznań 1983 (Documenta Occupationis t. XI).

¹¹ M. Węcki, *Fritz Bracht (1939-1945). Nazistowski zarządca Górnego Śląska w latach II wojny światowej*, Katowice 2014.

¹² L. von Igalffy, *Der oberschlesische Historiker und Topograph. Ludwik Musiol*, w: *Beiträge zur Geschichte Schlesiens im 19. und 20. Jahrhundert*, Dülmen 1988, s. 113-117; tenże, *Ludwik Musiol, ein unbestechlicher Historiker – ein Beitrag zur Ortsnamenkunde Oberschlesiens und insbesondere des Plessers Landes*, „Mitteilungen der Beuthener Geschichts- und Museumsvereins”, 1989, Bd. 49, s. 163-172.

¹³ S. Krupa, *Ludwik Musiol (1892-1970) – szkic do portretu*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” nr 4, s. 48-69.

¹⁴ Z. Gębołyś, *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II RP*, Katowice 2012.

zachowały się tam jakiegokolwiek dokumenty z okresu wojny¹⁵. W przypadku AP Katowice kwerenda archiwalna powinna się sprowadzić przede wszystkim do eksploracji zespołów organów niemieckiej administracji państwowej. Tu wyróżnilibyśmy na pierwszym miejscu Zespół Prezydium Rejencji Katowickiej (Provinzialverwaltung) oraz zespół Rejencja katowicka (Regierung Kattowitz) 1939–1945. Z racji głębokiej instrumentalizacji ideologicznej i politycznej życia kulturalnego III Rzeszy naturalnym wydaje się skierowanie naszej uwagi na zespoły archiwalne NSDAP oraz niemieckiego aparatu bezpieczeństwa (SS, SD). Celowe wydaje się również sięgnięcie po akta sądownictwa oraz – z racji lokalizacji biblioteki, po zespoły miasta i powiatu katowickiego oraz miasta Bytom. Wprawdzie na tym etapie nie zamierzamy wykraczać poza tak zakreślony krąg poszukiwań, to warto zaznaczyć, że materiały archiwalne dotyczące Biblioteki Śląskiej mogą się znajdować również w innych śląskich archiwach: Archiwum Biblioteki Śląskiej, AP Opole, AP Wrocław, oddziały AP Katowice, IPN, Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, Muzeum Prasy Śląskiej w Pszczynie. Rekonesans badawczy w AP w Katowicach doprowadził do ustalenia podstawowych zespołów archiwalnych, istotnych dla realizowanego projektu badawczego. Lista tych zespołów generalnie pokrywa się ze wstępnie wytypowanym wykazem. Udało się nam ustalić na podstawie analizy akt i ich zawartości hierarchię i główne kierunki przyszłych badań. Pierwszorzędne znaczenie dla samego tematu badawczego mają akta tworzone przez organy administracji państwowej (Oberpräsidium Regierung Kattowitz) oraz niemieckiego aparatu policyjnego, sądowniczego i politycznego (NSDAP, SS, SD). Godne uwagi są również zespoły instytucji zajmujących się likwidacją i przejęciem majątku polskiego państwa, województwa śląskiego, organizacji polskich i osób fizycznych narodowości polskiej i żydowskiej. Chodzi nam w szczególności o Urząd Powierniczy i Okręgowy Urząd Likwidacyjny. Pewne znaczenie dla przyszłej syntezy na ten temat mogą mieć również akta miejscowości i jednostek administracyjnych, na których działała Biblioteka Śląska – akta miast Katowice i Bytom, akta powiatów katowickiego i bytomskiego – zob. Tab. 1.

Tabela 1. Wykaz zespołów archiwalnych w AP Katowice do dziejów Biblioteki Śląskiej w Katowicach

Lp	Numer zespołu	Nazwa zespołu archiwalnego
1.	81	Akta m. Katowice
2.	117	Naczelne Prezydium Katowice (Oberpräsidium Kattowitz) 1941–1945
3.	118	Zarząd Prowincjonalny Górnego Śląska (Provinzialverwaltung Oberschlesien) 1928–1944

¹⁵ Tak przynajmniej wynika z odpowiedzi zastępcy dyrektora Biblioteki Śląskiej, Magdaleny Skóry, która poinformowała, że w Bibliotece Śląskiej nie zachowały się jakiegokolwiek archiwalia z lat 1939–1945, jak również z lat bezpośrednio po wyzwoleniu, i że wiedza ta nie uległa zmianie, mimo licznych kwerend archiwalnych prowadzonych przez pracowników Biblioteki – zob. List M. Skóry do Z. Gębołyśia z 30 V 2014 r.

4.	119	Rejencja katowicka (Regierung Kattowitz) 1939–1945
5.	122	Urząd Propagandy Górnego Śląska w Katowicach (Reichspropagandaamt Oberschlesien) 1941–1944
6.	123	Umacnianie niemieckiej narodowości 1939–1945
7.	124	Główny Urząd Powierniczy Wschód, Urząd Powierniczy w Katowicach (Haupttreuhandstelle Ost Treuhandstelle Kattowitz) 1939–1945
8.	130	Starosta Powiatu Katowice (Landrat des Kreises Kattowitz) 1939–1944
9.	133	Wyższy Sąd Krajowy Katowice (Oberlandesgericht Kattowitz) 1939–1945
10.	134	Sąd Specjalny w Katowicach (Sondergericht Kattowitz) 1939–1945
11.	140	Służba Bezpieczeństwa Naczelnego Dowódcy SS. Kierownictwo Oddziału w Katowicach (Sicherheitsdienst des Reichsführers SS-SD Leitabschnitt Kattowitz) 1939–1944
12.	141	Prezydent Policji w Katowicach (Der Polizeipräsident in Kattowitz) 1939–1945
13.	142	NSDAP
14.	201	Okręgowy Urząd Likwidacyjny w Katowicach 1946–1951
15.	1429	Starosta powiatu bytomsko-tarnogórskiego (Der Landrat des Kreises Beuthen-Tarnowitz) 1939–1945
16.	1569	Zbiór fotokopii Gestapo
17.	2132	Prokuratura przy Wyższym Sądzie Krajowym w Katowicach (Staatsanwaltschaft beim Oberlandesgericht Kattowitz) 1941–1942
18.	2137	Komendant Policji Bezpieczeństwa w Katowicach (Kommandeur der Sicherheitspolizei in Kattowitz) 1941–1945

Źródło: opracowanie własne

Biblioteka Śląska do II wojny światowej

Do podziału Górnego Śląska na część polską i niemiecką w 1922 roku ani w Katowicach, ani w Gliwicach, ani też w Opolu nie istniała biblioteka naukowa. Górny Śląsk był swego rodzaju pustynią na mapie bibliotekarstwa naukowego. Nie było jednak ani takiej potrzeby, ani odpowiedniego gruntu. Katowice były silnym ośrodkiem przemysłowym, stolicą powiatu, ale praktycznie bez znaczenia jako ośrodek naukowy. W pewnym sensie rekompensowało tę lukę dynamicznie rozwijające się bibliotekarstwo ludowe pod egidą Górnośląskiego Związku Bibliotek i Towarzystw św. Boromeusza¹⁶.

Biblioteka Śląska w Katowicach

Biblioteka Śląska jest zatem najstarszą księżnicą naukową na Górnym Śląsku. Została powołana do życia na przełomie 1922 i 1923 roku jako Biblioteka Sejmu

¹⁶ H. Rechowicz, *Poprzedniczki Biblioteki Śląskiej...*, s. 155.

Śląskiego i taką funkcję pełniła do 1936 r., tj. do czasu jej przekształcenia na samodzielną bibliotekę naukową pod nazwą: Śląska Biblioteka Publiczna im. Józefa Piłsudskiego. Biblioteka Śląska od zarania była biblioteką o charakterze ogólnonaukowym, ze szczególnym ukierunkowaniem na nauki społeczne, ekonomiczne, prawne i siłsiaca. W okresie międzywojennym Biblioteka Śląska urosła do roli ważnej instytucji kulturalnej i naukowej całego Górnego Śląska. Przyczyniło się do tego zapewnienie jej stałych podstaw finansowania (1931), nadanie uprawnień do otrzymywania regionalnego egzemplarza obowiązkowego (1934) oraz przeniesienie do nowego gmachu – Domu Oświatowego – przy ul. Francuskiej 12¹⁷. Biblioteka Śląska systematycznie powiększała swój księgozbiór, również dzięki kupowanym kolekcjom. W 1934 liczył on 39 875 wol., rok później, w 1935 – 71 425 wol., a w 1936 roku – 79 120 wol.¹⁸. Systematycznie też rosła liczba korzystających ze zbiorów Biblioteki. W 1933 roku zarejestrowanych było 5 869 czytelników, którzy wypożyczyli 13 710 dzieł (15 374 wol.), w 1934 r. – 4167 czytelników (10 228 dzieł – 11 264 wol.), w 1935 roku – 4 822 czytelników (11 926 dzieł – 14 111 wol.)¹⁹. Ze zbiorów korzystało 6 407 czytelników, którzy wypożyczyli w niej 12 531 dzieł w 14 714 tomach²⁰. W 1939 r., w przededniu II wojny światowej Biblioteka Śląska osiągnęła stan 103 796 woluminów²¹.

Oberschlesische Landesbibliothek Ratibor/Beuthen

W niemieckiej części Górnego Śląska w dniu 14 stycznia 1931 roku nastąpiło otwarcie biblioteki publicznej pod nazwą Oberschlesische Landesbibliothek. Faktycznie biblioteka została powołana do życia w 1927 roku. W intencji założycieli, rządu prowincji górnośląskiej, biblioteka miała wypełniać lukę istniejącą w bibliotekarstwie niemieckim, polegającą na braku publicznej, ogólnie dostępnej biblioteki na wschód od linii Szczecin – Zgorzelec, nie licząc Wrocławia. Nie bez znaczenia był również motyw polityczny, polegający na wpisaniu działalności biblioteki w szerszy kontekst niemieckiej polityki kulturalnej na wschodzie. Biblioteka miała stanowić swego rodzaju forpocztę niemczyzny, służyć jej umacnianiu, stanowiąc element tak zwanego bibliotekarstwa przygranicznego (*Grenzbüchereiwesen*)²². Na dyrektora biblioteki powołano dr. Karla Rothera z Wrocławia. Zajął on się sprawami organizacyjnymi. Hans Georg hr. von Oppersdorff na Głogówku (był żonaty z księżniczką Dorotą Radziwiłł) zaoferował do sprzedaży swoją bibliotekę, liczącą ok. 49.000 tomów. Znaczna część tego zasobu została zakupiona, stając się

¹⁷ Tamże, s. 138-154.

¹⁸ „Śląskie Wiadomości Statystyczne” 1936, z. 5, s. 6.

¹⁹ „Śląskie Wiadomości Statystyczne” 1938, z. 1, s. 152.

²⁰ H. Rechowicz, *Poprzedniczki Biblioteki Śląskiej...*, s. 163-168.

²¹ *Śląska Biblioteka Publiczna imienia Józefa Piłsudskiego w Katowicach. Przewodnik wraz z regulaminem dla publiczności*, Katowice 1938.

²² *Eröffnung der Oberschlesischen Landesbibliothek*, „Oberschlesien im Bild” 1931, Nr. 3, s. 4-6; *Zur Eröffnung des Oberschlesischen Landesbibliothek in Ratibor am 14. Januar 1931*, „Die Provinz Oberschlesien” 1931, Nr. 2, s. 32-35.

załączkiem biblioteki raciborskiej. Skorzystano także z innych okazji nabycia zbiorów. Dzieła z zakresu rolnictwa i leśnictwa kupiono od hr. Matthiasa von Oppersdorffa, zaś zbiory astronomiczno-geodezyjne od prof. von Flotowa w Poczdamie. Dziełami z zakresu pedagogiki biblioteka raciborska wzbogaciła się, nabywając zasoby prof. Lehmana z Uniwersytetu Wrocławskiego²³.

Dnia 14 stycznia 1931 r. nastąpiło otwarcie Oberschlesische Landesbibliothek Ratibor Górnośląskiej Biblioteki Krajowej. Miała ona swoją siedzibę przy obecnej ul. Drzymały 25. Budynek znajdował się naprzeciw dzisiejszej siedziby Urzędu Skarbowego. W 1926 r. prowincja zakupiła budynek administracyjny spółki Reiners z fabryką cygar przy ul. Bosackiej. Przy ul. Drzymały mieściły się dyrekcja biblioteki, jej biura i pracownie, a na drugim piętrze była przestronna czytelnia, zaś magazyny książek znajdowały się przy ul. Basztowej nr 3 i 5, a także w oficytach między ul. Drzymały a Basztową. Regały sięgały sufitu. W chwili otwarcia biblioteka dysponowała księgozbiorem ok. 60.000 tomów, które zgromadzono w ciągu zaledwie trzy i pół roku. W 1933 roku, po dojściu do władzy Hitlera nastąpiła likwidacja samorządu prowincji, co pozbawiło bibliotekę podstaw finansowych działalności. Biblioteka z chwilą kasacji samorządu prowincji została pozbawiona hojnego sponsora, w związku z czym w ciągu kolejnych 8 lat zasoby zwiększyły się zaledwie o 5000 do ok. 65.000 woluminów. Wszystkie instytucje zostały rozwiązane i przeniesione w listopadzie 1938 roku do Bytomia²⁴. Oberschlesische Landesbibliothek została uroczyście otwarta w dniach 5–7.11.1938 r., podczas Dni Kulturalnych Bytomia. Może dobrze się stało, ponieważ budynki zajmowane przez bibliotekę w Raciborzu zostały przez żołnierzy radzieckich spalone w 1945 r. A może – ze względu na książki – domy nie poszłyby z dymem?²⁵

Biblioteka Śląska w okresie II wojny światowej

Wiedza o Bibliotece Śląskiej w okresie niemieckiej okupacji jest pełna luk, nieścisłości, a czasem zwyczajnych błędów. Bezspornych, niebudzących wątpliwości informacji na jej temat jest niewiele. Należy do nich sam fakt przejścia Biblioteki przez Niemców po zajęciu Katowic i jej przemianowania na Oberschlesische Landesbibliothek w wyniku połączenia z Oberschlesische Landesbibliothek Beuthen. Niejako poza dyskusją jest też traktowanie przez Niemców Biblioteki Śląskiej jako swego rodzaju łupu wojennego, który w myśl przyjętej polityki okupacyjnej i narodowościowej na podbitych i przyłączonych do „tysiącletniej” Rzeszy ziemiach miał służyć wyłącznie Niemcom i kulturze niemieckiej. Zbiory polskie zostały wyłączone i częściowo zniszczone. Tego nikt z opisujących nie wyjaśnia, poza

²³ *Eröffnung der Oberschlesischen Landesbibliothek*, s. 4–6; P. Newerla, *Górnośląska Biblioteka Krajowa w Raciborzu*, <http://www.naszraciborz.pl/site/art/5-styl-zycia/14-historia/37600-gornoslaska-biblioteka-krajowa-w-raciborzu-.html> [dostęp: 30.03.2016].

²⁴ P. Newerla, *Górnośląska Biblioteka Krajowa...* [dostęp: 30.03.2016].

²⁵ Tamże.

świadectwem Franciszka Szymiczka²⁶, i nikt tego dotąd nie ustalił. W niektórych opracowaniach pojawia się wzmianka o stratach Biblioteki Śląskiej liczonych na ok. 10 000 tomów²⁷. Straty Biblioteki Śląskiej wynikły zresztą z przeprowadzonej w przededniu wojny ewakuacji najcenniejszych zbiorów, podjętej przez władze polskie w sierpniu 1939 roku. Przewieziono je do Lwowa, skąd zostały wywiezione z powrotem do Katowic w 1944 roku, co w dużej mierze jest zasługą pracownika Ossolineum, Mieczysława Gębarowicza²⁸. Niestety z 32 skrzyń, które wywieziono do Lwowa, powróciło do Katowic 29. „Wkład” niemiecki w straty Biblioteki Śląskiej wynikał po części z przemysłanych, po części z bezmyślnych, chaotycznych działań. Do rzędu planowych akcji należało niszczenie i poniewieranie książek polskich. Książki te przez dłuższy czas leżały na stosie. Pierwotnie Niemcy planowali je zniszczyć, jak większość polskich księgozbiorów na Górnym Śląsku, ale zaniechali tego wskutek protestów profesorów Uniwersytetu Wrocławskiego. W maju i sierpniu 1944 r. zarząd Biblioteki wywiózł do Frączkowa nad Nysą 3211 najcenniejszych dzieł, z czego udało się odzyskać jedynie dwie trzecie. Wiele innych faktów świadczy, iż Niemcy nie bardzo wiedzieli, co zrobić z Biblioteką. Zaraz po wkroczeniu wojsk niemieckich do Katowic Dom Oświatowy, w którym mieściła się Biblioteka, został oddany do dyspozycji niemieckich organizacji i instytucji.

1 października 1939 roku Niemcy postanowili przenieść Bibliotekę z Katowic do Bytomia, ale wkrótce zmienili zdanie, w czym pewnie zasługa m.in. Viktora Kaudera, i 13 października 1939 roku otworzyli Oberschlesische Landesbibliothek w Katowicach. Dwa lata później jednak, 20 IV 1941 r. nastąpiło definitywne przeniesienie administracji Biblioteki do Bytomia. Katowicka Biblioteka otrzymuje status filii (Nebenstelle). Kto za tym stał? Kto decydował? Formalnie decyzje tego typu były podejmowane w rządzie rejencji katowickiej, po jej utworzeniu w 1941 roku. Bardzo możliwe, że w tak zwanej praktyce dochodziło do nakładania się, krzyżowania, a może nawet ścierania kompetencji decyzyjnych pomiędzy niemiecką administracją cywilną a organami bezpieczeństwa (SS, SD). Do tego dochodziła ciągła presja ze strony wojska, które powoływało do służby wojskowej pracowników Biblioteki, nie zawsze licząc się z interesami instytucji publicznych. Taki obraz przynajmniej wyłania się z opisu funkcjonowania Archiwum Państwowego w Katowicach²⁹. Nie można wykluczyć, że w Bibliotece Śląskiej było

²⁶ *Biblioteka Śląska 1922-1972*; S. Rosenbaum, *Bibliotekarz, historyk, agent. Casus Franciszka Szymiczka*, „Studia Śląskie” 2009, t. 68, s. 135-168.

²⁷ H. Materla, *Rozwój księgozbioru Biblioteki Śląskiej*, w: *Biblioteka Śląska 1922-1972*, s. 90-92.

²⁸ Przez okres 1941–1944 aż do ponownego zajęcia Lwowa przez Rosjan w lipcu 1944 r. starał się zabezpieczyć i ochronić przed zniszczeniem zasoby Ossolineum. Niestety najlepszy znawca dzieł lwowskiej księżnicy (Zakład Narodowy im. Ossolińskich) M. Matwijów nie wspomina o niej – zob. M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939-1946*, Wrocław 2003.

²⁹ S. Krupa, *Staatsarchiv Kattowitz (1939-1945)*, w: *Archiwum w regionie, region w archiwum*, red. B. Kalinowska-Wójcik, Katowice 2012, s. 41-51; S. Krupa, A. Staszków, *Personel Staatsarchiv Kattowitz w latach 1939-1945 w świetle akt osobowych*, „Szkie Archiwalno-Historyczne” 2010, nr 6, s. 101-116; A. Staszków, *Działalność niemieckiej służby archiwalnej w Katowicach w latach*

identycznie bądź bardzo podobnie. Nie można też zapomnieć smutnego losu Muzeum Śląskiego w Katowicach³⁰.

W przypadku Biblioteki Śląskiej droga do ustalenia składu personalnego, nie mówiąc o hierarchii personelu, jest jeszcze dość daleka. Należałoby zacząć od wyjaśnienia, kto właściwie i kiedy kierował Biblioteką. Ryszard Kaczmarek podaje, że przeprowadzką księgozbioru Biblioteki zajmował się Georg Kate, szef Oberschlesischer Heimatbund. Miał mu w tym pomagać Viktor Kauder, pełniący funkcję pełnomocnika. Koordynatorem akcji konfiskaty zbiorów bibliotecznych był natomiast Alfred Kraut. Ani Kate, ani Kraut nie zajmowali jednak żadnych stanowisk bibliotecznych. Dyrektorem Oberschlesische Landesbibliothek Beuthen był wówczas Rother, i to on wspólnie z Kauderem został wyznaczony do dokonania przeglądu księgozbioru Biblioteki w dniu 16 września 1939 roku. W świetle raportów dyrektora Rothera za okres 18–23 września 1939 roku pomieszczenie wypożyczalni, dział katalogowy i administracyjny były zajmowane w tym czasie przez SD. Rother donosił ponadto, że oględziny zdają się wskazywać, że cały księgozbiór został zachowany. Rother odnotował w raporcie również brak cennych rękopisów, dokumentacji finansowej i personalnej, które to dokumenty zostały wywiezione do Lwowa. Mimo to, a może dlatego sugerował, aby dział naukowy otworzyć dla władz cywilnych i wojskowych do 2 października 1939 roku. Prośbę swą ponowił w raporcie z 26 października 1939 roku, z którego wynika ponadto, że SD ostatecznie opuściło pomieszczenia Biblioteki. Zapewne w wyniku jego starań, jak wykazuje notatka Katego z 1 października 1939 roku, nastąpiło przeniesienie Biblioteki z Bytomia do Katowic, a 13 grudnia tr. otwarcie Schlesische Landesbibliothek. 1 kwietnia 1940 roku Karl Rother został powołany do Wehrmachtu. Od tego momentu do końca wojny dyrektorem biblioteki był Viktor Kauder.

Kolejną ważną datą w wojennych dziejach Biblioteki jest 2 kwietnia 1941 roku, kiedy to nastąpiło przeniesienie administracji z Katowic do Bytomia. Pismo dyrektora Biblioteki z 8 września 1941 roku, skierowane do Landeshauptmanna Josefa Adamsa we Wrocławiu, podpisane przez Kaudera, przynosi interesujące dane statystyczne nt. działalności Biblioteki. Kauder donosi w nim, że w roku sprawozdawczym 1940/1941 do Biblioteki było zapisanych 2372 czytelników. We wspomnianym piśmie Kauder z przykrością konstatuje, że po podniesieniu Katowic do rangi stolicy okręgu (Gauhauptstadt) Biblioteka musiała oddać pomieszczenia na Emmastr. 12 (Francuska – ZG) do dyspozycji administracji prowincji. Bibliotece pozostawiono tylko wypożyczalnię, magazyn, czytelnię i dwa pomieszczenia administracyjne. Należy przypuszczać, że to był faktyczny powód przeniesienia siedziby Biblioteki do Bytomia i stąd płynęło niezadowolenie Kaudera. Uważał on nie bez słuszności,

1939-1945, „Superior” 1994, t. 1, s. 9-20; tenże, *Polityka hitlerowska wobec archiwów polskich w świetle aktów znajdujących się w WAP w Katowicach*, „Archeion” 1979, nr 3-4, s. 21-29.

³⁰ Budynek ten jako symbol autonomicznego województwa śląskiego i polskości został przez Niemców 8 IX 1939 r. zrównany z ziemią, przy czym najcenniejsze eksponaty zostały zrabowane i częściowo przeniesione do Bytomia, do Oberschlesisches Museum – zob. *Schlesisches Museum (Katowice)*, [http://de.wikipedia.org/wiki/Schlesisches_Museum_\(Katowice\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Schlesisches_Museum_(Katowice)) [dostęp: 21.02.2016].

że Landesbibliothek to jedyna możliwość dla pracujących naukowo i uczących się. Argumenty te jednak niewiele znaczyły i nie pomogły. 30 kwietnia 1941 roku wydane zostało zarządzenie o przeprowadzce do Bytomia. Zachowane i odnalezione przez S. Grochowinę dane statystyczne potwierdzają stopniowy rozwój Biblioteki. W 1943 roku liczyła ona 183 000 książek, z tego 91 000 tomów znajdowało się w Bytomiu, a 92 000 – w Katowicach. Paradoksalnie, wbrew przywołanej już tu tezie o destrukcyjnym wpływie wojny na kulturę, wzrastała w Bibliotece również liczba czytelników i wypożyczeń, co obrazuje Tabela 2.

Tabela 2. Statystyka udostępniania Oberschlesische Landesbibliothek Katowice–Bytom

Rok	Czytelnicy	Wypożyczenia	Wypożyczenia międzybiblioteczne
1941	6337	–	–
1942/1943	8437	16205	920
1943/1944	9948	21234	1100

Źródło: S. Grochowina, *Polityka kulturalna niemieckich władz okupacyjnych w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie, w okręgu Rzeszy Kraj Warty i w rejencji katowickiej w latach 1939–1945*, Toruń 2013, s. 141-143

Kwestią wymagającą dalszych badań jest personel Oberschlesische Landesbibliothek. Pierwszym dyrektorem Schlesische Landesbibliothek był Karl Rother, do wojny pełniący funkcję dyrektora Oberschlesische Landesbibliothek, jego zastępcą został mianowany Viktor Kauder. Nominacja ta wywołała sprzeciw ministrów nauki, oświaty i wychowania oraz spraw wewnętrznych, którzy uważali, że Kauder posiadał lepsze kwalifikacje do sprawowania tej funkcji³¹. W rezultacie powołania Rothera do Wehrmachtu w kwietniu 1940 roku stanowisko dyrektora Biblioteki powierzono V. Kauderowi³². Pismo dyrektora Biblioteki z 8 września 1941 roku, skierowane do Landeshauptmanna Adamsa we Wrocławiu, potwierdza fakt przejścia dyrekcji Biblioteki przez Kaudera³³. Nawiasem mówiąc, literatura na temat Viktora Kaudera jest dość obszerna³⁴.

³¹ Zob. Z. Gębołyś, *Biblioteki mniejszości niemieckiej...*, s. 289.

³² S. Grochowina, *Polityka kulturalna niemieckich władz okupacyjnych w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie i w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*, Toruń 2013, s. 141-143.

³³ Archiwum Państwowe w Katowicach, 189/118, Zarząd Prowincjonalny Górnego Śląska w Katowicach.

³⁴ W publicystycznym ujęciu sylwetkę V. Kaudera przedstawił na łamach „Oberschlesische Stimme” Stefan Pioskowik – zob. S. Pioskowik, „Schaffen und Schauen”, „Oberschlesische Stimme” 2012, Nr. 15, s. 3. Zob. też W. Kuhn, *Das Lebenswerk Viktor Kauders*, „Der Kulturwart” 1969, Jhr. 17, s. 1-10; R. Breyer, *Viktor Kauder (1899-1985). Ein Organisator deutscher Wissenschaft und Volkstumsarbeit*, „Jahrbuch Weichsel-Warthe” 1987, Jhrg. 33, s. 85-86; Z. Gębołyś, *Biblioteki*

Przełąd akt w Archiwum Państwowym w Katowicach doprowadził jak na razie do ustalenia liczebności i struktury formalnej personelu. Wielkość personelu była zmienna, na co zapewne miały wpływ działania wojenne i ograniczenia finansowe, i wahała się pomiędzy 15 a 25 osób. W 1945 roku w pracowało w Bibliotece 28 osób, z tego 11 etatowych i 17 pozaetatowych. Wśród całego personelu 21 osób zajmowało się działalnością ściśle bibliotekarską. Niestety poza kilkoma nazwiskami nie wiadomo, kto, jak długo i jakie stanowisko piastował w Bibliotece. Najwięcej stosunkowo wiemy o V. Kauderze, aczkolwiek o wiele mniej, aniżeli o jego przedwojennej działalności na polskim Górnym Śląsku³⁵. Nie ułatwia zadania sam zainteresowany, który w powojennych tekstach wstydliwie pomija ten epizod. Drugą osobą, której obecności w Bibliotece poświęcono wiele miejsca, był Paweł Musioł³⁶.

Postulaty badawcze

Niewątpliwie udało się wydobyć z cienia zapomnienia i niewiedzy okres okupacyjny Biblioteki Śląskiej, zwłaszcza w stosunku do dotychczasowych ustaleń. Pomogło w tym zebranie i analiza, następnie synteza literatury przedmiotu, polskiej i niemieckiej, oraz własne poszukiwania archiwalne przeprowadzone w AP Katowice. Rekonesans badawczy dowiódł, jak mało jeszcze wiemy o tej epoce w dziejach Biblioteki Śląskiej. Nie wiemy, generalnie, jak funkcjonowała Biblioteka Śląska, ale przynosimy też wiele szczegółów. Nie wiemy, jaka była polityka gromadzenia Biblioteki. Nie znamy szczegółowych danych statystycznych obrazujących działalność Biblioteki, a przecież musiały powstawać sprawozdania. Nie znamy, jak na razie, pełnego składu osobowego Biblioteki, a to, co wiemy o niektórych bibliotekarzach, to wiadomości szczątkowe. Niewiele też wiemy o stosunku do Biblioteki i działalności wobec niej ze strony niemieckiej administracji i policji. Pozytywnym efektem przeprowadzonych badań jest jednak świadomość, co jeszcze trzeba odnaleźć, ustalić oraz gdzie winniśmy stosownych informacji i materiałów szukać.

Bibliografia

Administracja, ludność gospodarka, kultura i oświata na polskich ziemiach wcielonych do Trzeciej Rzeszy w świetle dokumentów niemieckich z 1944 r., oprac. W. Jastrzębski, Bydgoszcz 1999.

Archiwum Państwowe w Katowicach, 189/118, Zarząd Prowincjonalny Górnego Śląska w Katowicach.

mniejszości niemieckiej..., s. 135-139; Z. Gębołyś, „Schaffen und Schauen” – niemieckie czasopismo bibliotekarskie w Polsce, „Studia Śląskie” t. 62, s. 35-49.

³⁵ Pismo wdowy po synie V. Kaudera, Peterze, do Zdzisława Gębołyśa z 23 VII 2014 r.

³⁶ S. Krupa, *Ludwik Musioł (1892-1970)*..., s. 48-69; L. von Igalfy, *Der oberschlesische Historiker...*, s. 113-117; tenże, *Ludwik Musioł...*, s. 163-172.

- Bazy Biblioteki Narodowej*, <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=08&IM=01&WI=BIBLIOTEKA&SLASKA&NU=01&DD=1> [dostęp: 21.02.2016].
- Bibliografia Historii polskiej*, <http://www.bibliografia.ipn.gov.pl/bhp/katalog-on-line/8338,Katalog.html> [dostęp: 21.02.2016].
- Bibliografia Historii Śląska*, <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=12> [dostęp: 21.02.2016].
- Bibliografia Śląska*, <http://www.sbc.org.pl/dlibra/publication?id=834&tab=3> [dostęp: 21.02.2016].
- Biblioteka Śląska 1922-1972*, red. J. Kantyka, Katowice 1993.
- Biedrzycki Z., Popiel S., *Z dziejów książki polskiej na Górnym Śląsku. Biblioteka Śląska. Zarys dziejów i bibliografia*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1969, nr 4, s. 154-157.
- Breyer R., *Viktor Kauder (1899-1985). Ein Organisator deutscher Wissenschaft und Volkstumsarbeit*, „Jahrbuch Weichsel-Warthe” 1987, Jhr. 33, s. 85-86.
- Położenie ludności polskiej w rejencji katowickiej 1939-1945*, wybór źródeł i oprac. W. Długoborski, J. Molendowa, Poznań 1983 (Documenta Occupationis t. XI).
- Duda-Koza A., Kummer D., *Die Bibliothek Slaska Katowice. Die älteste und größte polnische Bibliothek in Oberschlesien*, „BIT-Online” 2009, t. 12, Nr. 3, s. 333-337.
- Eröffnung der Oberschlesischen Landesbibliothek*, „Oberschlesien im Bild” 1931, Nr. 3, s. 4-6.
- Gębołyś Z., *Biblioteki mniejszości niemieckiej w II RP*, Katowice 2012.
- Gębołyś Z., „*Schaffen und Schauen*” – niemieckie czasopismo bibliotekarskie w Polsce, „Studia Śląskie” t. 62, s. 35-49.
- Grochowina S., *Polityka kulturalna niemieckich władz okupacyjnych w okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie i w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*, Toruń 2013, s. 141-143.
- Igalfly L. von, *Der oberschlesische Historiker und Topograph. Ludwik Musiol*, w: *Beiträge zur Geschichte Schlesiens im 19. und 20. Jahrhundert*, Dülmen 1988, s. 113-117.
- Igalfly L. von, *Ludwik Musiol, ein unbestechlicher Historiker – ein Beitrag zur Ortsnamenkunde Oberschlesiens und insbesondere des Plesser Landes*, „Mitteilungen der Beuthener Geschichts- und Museumsvereins”, 1989, Bd. 49, s. 163-172.
- Kaczmarek R., *Górny Śląsk podczas II wojny światowej. Między utopią niemieckiej wspólnoty narodowej a rzeczywistością okupacji na terenach wcielonych do Trzeciej Rzeszy*, Katowice 2006.
- Kantyka J., *Z kart historii*, w: *Biblioteka Śląska 1922-1972*, red. J. Kantyka, Katowice 1973, s. 24-26.
- Krupa S., *Ludwik Musiol (1892-1970) – szkic do portretu*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” nr 4, s. 48-69.
- Krupa S., *Staatsarchiv Kattowitz (1939-1945)*, w: *Archiwum w regionie, region w archiwum*, red. B. Kalinowska-Wójcik, Katowice 2012, s. 41-51.
- Krupa S., Staszów A., *Personel Staatsarchiv Kattowitz w latach 1939-1945 w świetle akt osobowych*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 2010, nr 6, s. 101-116.
- Kuhn W., *Das Lebenswerk Viktor Kauders*, „Der Kulturwart” 1969, Jhr. 17, s. 1-10.
- Ligońska-Sajdak J., *Biblioteki publiczne*, w: *Katowice. Środowisko, dzieje, kultura, język i społeczeństwo*, t. 2, Katowice 2012, s. 158-161.

List M. Skóry do Z. Gębołysia z 30 V 2014 r.

Maresz B., Roszkowska T., *90 lat Biblioteki Śląskiej. Katalog wystawy bibliotecznej*, Katowice 2012.

Materla H., *Rozwój księgozbioru Biblioteki Śląskiej*, w: *Biblioteka Śląska 1922-1972*, red. J. Kantyka, Katowice 1973, s. 90-92.

Matwijów M., *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939-1946*, Wrocław 2003.

Musiołowa T., Służalek T., *Pół wieku w służbie kultury i nauki polskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 1975, z. 1, s. 84-96.

Newerla P., *Górnośląska Biblioteka Krajowa w Raciborzu*, <http://www.naszraciborz.pl/site/art/5-styl-zycia/14-historia/37600-gornoslaska-biblioteka-krajowa-w-raciborzu-.html> [dostęp: 30.03.2016].

Pioskownik S., „*Schaffen und Schauen*”, „Oberschlesische Stimme” 2012, Nr. 15, s. 3.

Pismo wdowy po synie V. Kaudera, Peterze, do Zdzisława Gębołysia z 23 VII 2014 r.

Polska Bibliografia Bibliologiczna, <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=12> [dostęp: 30.03.2016].

Rechowicz H., *Poprzedniczki Biblioteki Śląskiej i ich rola w życiu umysłowym województwa śląskiego*, Katowice 1992.

Rosenbaum S., *Bibliotekarz, historyk, agent. Casus Franciszka Szymiczka*, „Studia Śląskie” 2009, t. 68, s. 135-168.

Roszkowska T., *80 lat Biblioteki Śląskiej. Katalog wystawy jubileuszowej*, Katowice, 2003. *Schlesisches Museum (Katowice)*, [http://de.wikipedia.org/wiki/Schlesisches_Museum_\(Katowice\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Schlesisches_Museum_(Katowice)) [dostęp: 21.02.2016].

Sroka I., *Policja hitlerowska w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*, Opole 1997.

Staszaków A., *Działalność niemieckiej służby archiwalnej w Katowicach w latach 1939-1945*, „Superior” 1994, t. 1, s. 9-20.

Staszaków A., *Polityka hitlerowska wobec archiwów polskich w świetle aktów znajdujących się w WAP w Katowicach*, „Archeion” 1979, nr 3-4, s. 21-29.

Suum cuique. W dziewięćdziesięciolecie. Sylwetki pracowników Biblioteki Śląskiej, oprac. H. Rechowicz, Katowice 2012.

Śląska Biblioteka Publiczna imienia Józefa Piłsudskiego w Katowicach. Przewodnik wraz z regulaminem dla publiczności, Katowice 1938.

„Śląskie Wiadomości Statystyczne” 1936, z. 5.

„Śląskie Wiadomości Statystyczne” 1938, z. 1.

Węcicki M., *Fritz Bracht (1939-1945). Nazistowski zarządca Górnego Śląska w latach II wojny światowej*, Katowice 2014.

Zestawienie materiałów bibliograficznych dotyczących historii i działalności Biblioteki Śląskiej w Katowicach, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1960, nr 4, s. 285-302.

Zur Eröffnung des Oberschlesischen Landesbibliothek in Ratibor am 14. Januar 1931, „Die Provinz Oberschlesien” 1931, Nr. 2, s. 32-35.

Słowa kluczowe: Biblioteka Śląska, Katowice, Biblioteka Górnośląska, Bytom, Racibórz, 1939–1945, polityka kulturalna, Viktor Kauder

Keywords: Silesian Library, Katowice, Upper-Silesian Library, Bytom, Racibórz, 1939–1945, cultural policy, Viktor Kauder